

Музейні реліквії

ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

ВОТИВНІ ПРИВІСКИ ДО ІКОН

Votive pendant tables for icons are quite interesting and less studied part of the museum collection of cult plastics. The word «votum» derives from Latin «votives» meaning «dedicated to gods» and «votum» – «promise or wish». Votive objects were sacrificed to gods according to promise, for healing or solving some problem. In most cases votive deposit was a light version of sacrifice. It has roots in ancient times, when human consciousness was closely connected to magic believes and pagan traditions. Many of such material evidences came from classical times. Huge collection of healing votive items made of clay is demonstrated in the Asclepius Sanctuary Museum in Epidaurus (Greece). Beside clay tables, votive offerings from Ancient Greece and Rome performed as wax or metal images of sick body parts or objects of desire are known. Usage of votive things was spread in cult practice both in catholic and orthodox Christian churches in Ukraine in the 17th – 19th cc. At first, it became popular in the medieval Europe, and much later in the 16th – 17th cc. it came to Poland and Ukraine, where it was more spread in western part, and only in the 18th c. came to the Left-bank territory. Specific canonization of votive offerings in Christianity derives from legend about origin of Three-handed Theotokos icon. It is connected with marvelous healing of St. John of Damascus, who lived in Syria in the 7th – 8th cc. After his prayer in front of icon of Virgin Mary, his cut hand grew together. In gratitude for his healing, he made a silver pendant in form of a wrist and joined it to the icon.

Modern museum collection includes more than 300 votive pendant tables for icons dated to the 19th – early 20th cc. Most part of the gathering was formed by head of the ethnographic department and deputy museum director of that period Ya. O. Ryzhenko (1892–1974). In 1926 he collected and passed to the museum 234 votive pendants from Pryluky City and Sribne Village of Pryluky District Poltava Huberniia (modern Chernihiv Region). During the Bilshovyks repressions Yakiv Omelianovych put great efforts for preserving historic and cultural monuments of Poltava Region including cult objects, when temples were closed and ruined, and priests were hunted down. Later, in 1931, he was also put under repressions. In the early 20th c. making sacrificial votives was ended. That's why the gathering of votive pendant tables in the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum is an outstanding collection, that needs further scientific study, attribution and identification.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Ірина ВЛАСЕНКО

ВОТИВНІ ПРИВІСКИ ДО ІКОН

Харків – Полтава
ТОВ «Майдан»
2024

Друкується за рішенням Вченої Ради
Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського
(протокол № 5 від 30.08. 2024 р.)

Власенко Ірина. Вотивні привіски до ікон. ПКМ імені Василя Кричевського.
В 58 Харків, Полтава: ТОВ «Майдан», 2024. 16 с.: іл. (Музейні реліквії, вип. 7).

Vlasenko Iryna. Votive pendant for icons. The Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. Kharkiv, Poltava: «Maidan LLC», 2024. 16 p.: ill. (Museum relics, issue 7).

Видання присвячене колекції вотивних привісок до ікон у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Переважно збірка була сформована колишнім завідувачем етнографічного відділу та заступником директора Я. О. Риженком (1892–1974).

An issue is dedicated to collection of votive pendants for icons in the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum gathering. Most part of the gathering was formed by head of the ethnographic department and deputy museum director of that period Ya. O. Ryzhenko (1892–1974).

© Власенко І., 2024.

© ПКМ імені Василя Кричевського, 2024.

© ТОВ «Майдан», 2024.

Цікаву та загалом маловивчену частину музейної колекції культової металопластики складають вотивні таблички-привіски до ікон. Вотум від латинського «votives» – присвячений богам, що у свою чергу «votum» – обітниця, бажання. Вотивні предмети приносились у дарунок божеству за обітницею, заради зцілення або виконання будь-якого бажання. Звичай принесення вотивних дарів – пом'якшена форма жертвоприношення. Своім корінням він сягає прадавніх часів, коли людська свідомість була пов'язана із магічними уявленнями, а потім з язичницькими віруваннями. Багато подібних матеріальних свідоцтв дійшло ще з часів античності. Велика колекція зцілюючих вотивів, вироблених із глини, демонструється у музеї святилища Асклепія в Епідаврї (Греція). Крім глиняних табличок, відомі вотивні дари Давньої Греції і Риму у вигляді воскових або металевих зображень хворих частин тіла або предметів благань.

Вживання вотумів було поширеним й у культовій практиці як католицької, так і православної церков в Україні у XVII – XIX ст. Спочатку воно розповсюджувалось на середньовічному Заході, а звідти, вже досить пізно, в XVI – XVII ст., прийшло до Польщі та в Україну, де стало більш відомим на Західних землях, а потім, у XVIII ст., на Лівобережжі.

Металеві привіски до ікон є лише частиною вотивних підношень, що являють собою доволі широке поняття. Адже до храму приносили найрізноманітніші речі – вотивні ікони, лампади до шанованих образів, коштовні прикраси, вишиті і гаптовані тканини, з яких шили церковне вбрання (звідти і пішов звичай у священників переодягатися декілька разів під час літургії на Великдень). Приносили до храму навіть власні нагороди. Зараз, наприклад, існує традиція у мотоциклістів-байкерів залишати свої шоломи у храмі після вдалої мандрівки.

Своєрідна канонізація принесення вотивних дарів у християнстві йде від легенди про походження ікони Богородиці Троєручиці. Вона пов'язана із чудесним зціленням св. Іоанна Дамаскіна, який жив у Сирії в VII–VIII ст. н. е. На знак подяки за одужання (після молитви пе-

ред образом Богородиці його відсічена рука приросла) він виготовив зі срібла кисть руки і приклав до ікони.

Сучасна музейна колекція нараховує понад 300 одиниць вотивних табличок-привісок до ікон, датованих XIX – поч. XX ст. Переважно збірка була сформована колишнім завідувачем етнографічного відділу та заступником директора Я. О. Риженком (1892–1974). 1926 року ним було доправлено до музею 234 одиниці вотивних привісок з м. Прилуки та с. Срібне тодішнього Прилуцького повіту Полтавської губернії (сучасна Чернігівська область). Під час більшовицького терору Яків Омелянович доклав чимало зусиль для збереження історико-культурних пам'яток Полтавщини, в тому числі і культових, коли закривались і нищились храми, переслідувались священнослужителі. Пізніше, у 1931 році, він і сам був репресований.

Також деякі цікаві екземпляри вотивів були зібрані 1913 року першим завідувачем етнографічного відділу музею К. В. Мощенком (1876–1963) у с. Москаленки Золотоніського повіту Полтавської губ. (сучасна Черкаська обл.). Золотоноша була визнаним центром із виробництва вотивних привісок у другій половині XIX ст. Золотоніські привіски мають подвійні ампірні рамки, облямування у вигляді рифленого канта, кутові розетки із трилисників, стилізованих рослинних завитків, напівквіточок, а людські фігури на них зображувалися не на підлозі монастирської келії, а серед місцевих краєвидів, просто неба.

Від 1906 року зі збірки Круглицького музею К. М. Скаржинської до музею потрапив вотум другої половини XVIII ст. з написом: «О здраве Іліи», а також копії шести привісок до чудотворної ікони Богородиці із зображенням рук, ніг, очей і серця, які були виконані з картону та обклеєні фольгою. На жаль, ці екземпляри не збереглися.

Не залишилися у сучасній колекції і вотуми (11 одиниць), які були зафіксовані у фондовій книзі 1920-х років. Вони мали вигляд обручів, що вдягалися під час хвороби голови. Кожний обруч мав спайки, де містилися ікони овальної форми із зображенням різних святих.

Відомий мистецтвознавець Павло Жолтовський (1904–1986) називав вотуми «своєрідною галуззю художнього гравіювання та карбування, що знаходиться на межі між професійним і народним ювелірством». Вотивні таблички-привіски виготовляли не тільки фахові ювеліри, а й народні майстри, зазнаючи впливів професіоналів, котрі створювали іконні оклади, працювали у галузі книгодрукарства і книжкової графіки. Тому й аматори ставились до ужиткового предмета, як до мистецького витвору, застосовуючи техніку лиття, карбу-

1

2

3

4

5

6

6

7

8

9

10

11

13

14

12

15

16

17

вання, гравірування, штампування. Матеріалом для цього виду культових предметів найчастіше слугувало срібло, іноді бронза, мідь, які посріблювали. Роботи професіоналів зазвичай позначались клеймами – побірними, іменними, а також із зазначенням тієї місцевості, де вони були виготовлені.

Музейну колекцію вотумів можна розподілити на такі групи:

- зображення хворих органів, частин тіла (зуби, очі, груди, руки, ноги);
- зображення святих, ченців, церковних ієрархів (зримий образ посередника у молитовному зверненні);
- зображення простих людей у сільському і міщанському вбранні у позі моління;
- портретні зображення;
- зображення палаючого серця Ісуса.

Загалом, більшість вотумів вироблялися для масового покупця, тому вони мають характер серійності (тільки підписи гравіювалися для тієї чи іншої особи, наприклад: «За зцілення раби божої Тетяни», «За здоров'є Григорія» тощо), але деякі відрізняли індивідуальним художнім вирішенням і, можливо, створювались на замовлення.

На початку ХХ ст. виготовлення жертвних вотивів припинилося. Тому збірка вотивних табличок-привісок Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського є визначною колекцією, що потребує подальшого вивчення, атрибуції й уточнень. Кожний зразок цього зібрання є рідкісною сакральною пам'яткою історії, релігії та культури нашої країни.

1. **Табличка «За здоров'я Анни».** Україна. XIX ст. Білий метал; карбування, гравірування; 8,4 × 5,6 см. ПКМВК 3113, М 241.

1. **Table «For health of Anna».** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 8,4 × 5,6 cm. PKMVK 3113, M 241.

Зображено святу на повний зріст зі схрещеними на грудях руками на підлозі монастирської келії. Прямокутна, з прямокутним вузьким отвором угорі. Край рельєфно-хвилястий. З усіченими кутами. Нанесено голковим пуансоном.

2. **Табличка «О здоров'я Григорія».** Україна (Катеринославщина-?). XIX ст. Білий метал; карбування, гравірування; 11,3 × 6,7 см. ПКМВК 2939а, М 126.

2. **Table «For health of Gryhoriï».** Ukraine (Katerynoslav Region-?). The 19th c. White metal; minting, chasing; 11,3 × 6,7 cm. PKMVK 2939a, M 126.

Зображено ченця на повний зріст, босоніж, із хрестом у правиці на тлі пейзажу з квітами. Прямокутна, з прямокутним отвором угорі, краї рельєфно-хвилясті. З усіченими кутами. Нанесено голковим пуансоном. Надійшла до збірки з с. Ваишки Полтавського повіту Полтавської губернії.

3. **Табличка із зображенням руки з краєм одягу.** Україна (м. Київ), друга пол. XIX ст. Білий метал; штампування; 8,5 × 6,0 см. ПКМВК 2892, М 88.

3. **Table with image of hand with fragment of cloth.** Ukraine (Kyiv City). The second half of the 19th c. White metal; stamping; 8,5 × 6,0 cm. PKMVK 2892, M 88.

Прямокутна, з прямокутним вузьким отвором угорі. Рамка у вигляді витих колонок з елементами рослинних мотивів.

4. **Табличка із зображенням очей.** Україна (м. Золотоноша-?). XIX ст. Білий метал; карбування, гравірування; 5,6 × 10,8 см. ПКМВК 2941, М 129.

4. **Table with image of eyes.** Ukraine (Zolotonosha City-?). The 19th c. White metal; minting, chasing; 5,6 × 10,8 cm. PKMVK 2941, M 129.

Прямокутна, з отвором і петлею угорі. Рамка – рельєфний рифлений кант.

5. **Табличка «За исцеленіє Тат'яни».** Україна (м. Золотоноша). XIX ст. Білий метал; карбування, гравірування; 11,0 × 6,9 см. ПКМВК 3170, М 278.

5. **Table «For healing Tatiana».** Ukraine (Zolotonosha City-?). The 19th c. White metal; minting, chasing; 11,0 × 6,9 cm. PKMVK 3170, M 278.

Із зображенням святої Тет'яни на повний зріст з гілкою у правиці, що стоїть на пагорбі, вкритому квітами. Композиція подібна до іконописних сюжетів.

Прямокутна, з усіченими кутами, вгорі із прямокутним вузьким отвором. Край оздоблений намистовим кантом із великими квітами у верхніх кутах. Нанесено голковим пуансоном.

6. **Табличка із зображенням палаючого Серця Ісуса.** Україна (м. Київ), друга пол. XIX ст. Білий метал; штампування; 8,3 × 6,0 см. ПКМВК 2854, М 64.

6. **Table with image of burning Heart of Jesus.** Ukraine (Kyiv City). The second half of the 19th c. White metal; stamping; 8,3 × 6,0 cm. PKMVK 2854, M 64.

На лицьовому боці – відбиток трьох клейм. Це пробірне клеймо (84), клеймо міста Києва (архангел Михаїл), іменник – «ІР» у квадраті, що вказує на срібних і золотих справ майстра Йосипа Абрамовича Ребьонка, який заснував своє виробництво у Києві 1864 р. З рамкою у вигляді витих колонок із елементами рослинних мотивів. Культ святого Серця Ісуса був відомий ще з XI–XII ст., але особливої популярності набув у XVII ст. У 1765 р. папа Климент XII затвердив свято святого Серця Ісуса Христа, як символ надії на спасіння.

7. **Табличка із зображенням двох сердець.** Україна. XIX ст. Білий метал, штампування; 9 × 7 см. ПКМВК 3127, М 249.

7. **Table with image of two hearts.** Ukraine. The 19th c. White metal; stamping; 9 × 7 cm. PKMVK 3127, M 249.

Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір. Зображення двох сердець поряд символізувало серця Ісуса і Богородиці. Такі таблички не можна назвати цілювальними. Їх приносили до костелів і церков як романтичні дари, як посвяту Богу. Зображення Серця на православних вотивах має суто католицький вплив.

8. **Табличка із зображенням погрудного портрета хлопчика із завитим волоссям у сорочці з брошкою у вигляді квітки.** Україна. 1816 р. Білий метал; карбування, гравірування; 8,5 × 5,9 см. ПКМВК 2848, М 58.

8. **Table with image of chest-high portrait of a boy with curly hair dressed in shirt with brooch in form of flower.** Ukraine. 1816. White metal; minting, chasing; 8,5 × 5,9 cm. PKMVK 2848, M 58.

Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, угорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном. Ймовірно, була виготовлена на замовлення.

9. **Табличка «О здравіи Анны».** Україна. 1834 р. Білий метал; карбування, гравірування; 6,5 × 3,5 см. ПКМВК 2841, М 52.

9. **Table «For health of Anna».** Ukraine. 1834. White metal; minting, chasing; 6,5 × 3,5 cm. PKMVK 2841, M 52.

Зображено поясний портрет жінки з крупними рисами обличчя, із хрестом і намистом на шії. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном. Ймовірно, була виготовлена на замовлення.

10. **Табличка із зображенням святої.** Україна. 1824 р. Білий метал; карбування, гравірування; 8,5 × 6,0 см. ПКМВК 3195, М 299.

10. **Table with image of Saintess.** Ukraine. 1824. White metal; minting, chasing; 8,5 × 6,0 cm. PKMVK 3195, M 299.

Святу зображено на повний зріст із хрестом у лівій руці. Постаць святої карбована високим рельєфом із чіткою проробкою рис обличчя та деталей одягу. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір із петлею. Напис голковим пуансоном: «1824 года сей привес отменен за исцеление от одра болезни рабы божия Марии во оставление грехов».

11. **Табличка із зображенням святої.** Україна. XIX ст. Білий метал; гравірування; 8 × 4 см. ПКМВК 1835, М 280.

11. **Table with image of Saintess.** Ukraine. The 19th c. White metal; chasing; 8 × 4 cm. PKMVK 1835, M 280.

Свята зображена на повний зріст у довгому вбранні у рухливій позі.

Аркоподібної форми. Має рамку у вигляді намистового канта, який наслідують так звані «перлинники» на рамах іконних окладів. На звороті – дві прописні літери А (можливо, це ініціали майстра, ім'я якого не вдалося встановити).

12. **Табличка «О здравіи Иоана».** Україна. XIX ст. Жовтий метал, штампування; 8,0 × 4,5 см. ПКМВК 2939, М 127.

12. **Table «For health of John».** Ukraine. The 19th c. Yellow metal; stamping; 8,0 × 4,5 cm. PKMVK 2939, M 127.

Із зображенням ноги. Прямокутна, із заокругленими кутами. Напис голковим пуансоном.

13. **Табличка «О здвє. болящ. Захарія».** Україна. XIX ст. Білий метал, карбування, гравірування; 8 × 4 см. ПКМВК 3256, М 335.

13. **Table «For health of ailing Zakharii».** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 8 × 4 cm. PKMVK 3256, M 335.

Із зображенням зубів. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, угорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном.

14. **Табличка «Євгенія».** Україна. XIX ст. Білий метал, карбування, гравірування; 7,5 × 5,5 см. ПКМВК 2994, М 163.

14. **Table «Yevheniia».** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 7,5 × 5,5 cm. PKMVK 2994, M 163.

Зображення жінки у народному вбранні з плахтою. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном.

15. **Табличка із зображенням жіночого торсу.** Україна. ХІХ ст. Білий метал, карбування, гравірування; 7,5 × 5,1 см. ПКМВК 2899, М 94.

15. **Table with image of woman's breast.** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 7,5 × 5,1 cm. PKMVK 2899, M 94.

Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір.

16. **Табличка «О здраві болящ. Дмитрія, Марії».** Україна. ХІХ ст. Білий метал, карбування, гравірування; 8,3 × 6,8 см. ПКМВК 2903, М 96.

16. **Table «For health of ailing Dmytrii, Mariia».** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 8,3 × 6,8 cm. PKMVK 2903, M 96.

Зображені чоловік і жінка на повний зріст, в довгому вбранні. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном.

17. **Табличка «О здраві болящ. Симіон, Устина, Анна, Соломон».** Україна. ХІХ ст. Білий метал, карбування, гравірування; 2,2 × 8,5 см. ПКМВК 3200, М 304.

17. **Table «For health of ailing Symion, Ustyna, Anna, Solomon».** Ukraine. The 19th c. White metal; minting, chasing; 2,2 × 8,5 cm. PKMVK 3200, M 304.

Ймовірно, зображена родина. Прямокутна, край рельєфно-хвилястий, кути усічені, вгорі вузький прямокутний отвір. Напис голковим пуансоном.

Джерела та література

Білоусько О. А. Густинський Троїцький Прилуцький монастир. Полтавіка. Релігія і церква. Т. 12. Полтава: Полтавський літератор, 2009. С. 189.

Власенко Ірина. Кость Мощенко і Полтавський краєзнавчий музей. Полтавський краєзнавчий музей: Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: зб. наук. ст. 2001–2003 рр. Полтава: Дивосвіт. 2004. С. 37–41.

Вотивні предмети в християнстві [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wikivisually.com/lang-uk/wiki>

Жолтовський П. М. Метал. Історія українського мистецтва в шести томах. Том другий. Київ, 1967. С. 377 – 388.

Жолтовський П. М. Художній метал. Історичний нарис. Київ: Мистецтво, 1972. 113 с.

Інвентарна книга Полтавського державного краєзнавчого музею. Розпочата у 1939 р. № 22. 588 с.

Каталог історико-етнографічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Ч. 2. 484 арк.

Каталог історико-етнографічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Ч. 3. 95 арк.

Ковальова Н. М. Вогуми у зібранні Музею історичних коштовностей України. Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки» 15–17 листопада 2010 р. Київ, 2011. С. 230–239.

Нестуля Олексій. Рижено Яків Омелянович. Реабілітовані історією: Полтавська область. Київ, Полтава, 2007. С. 489–493.

Островський А. Б. «Благочестивый целительный обычай». Вогуми у зібранні Дніпропетровського Національного історичного музею імені Д. І. Яворницького. Каталог. Дніпропетровськ: Арт – прес, 2012. С. 4–6.

Постникова-Лосева М. М. Указатель русских клейм на изделия из драгоценных металлов XVII – XX вв. М.: ISBN, 1992.

Степаненко Н. О. Вогуми Дніпропетровського Національного історичного музею імені Д. І. Яворницького: вивчення, історія, формування колекції, склад, побутування. Вогуми у зібранні Дніпропетровського Національного історичного музею імені Д. І. Яворницького. Каталог. Дніпропетровськ: Арт – прес, 2012. С. 7–16.

Науково-популярне видання

Ірина ВЛАСЕНКО

ВОТИВНІ ПРИВІСКИ ДО ІКОН

Музейні реліквії, вип. 7.

На обкладинці:

Вотивні привіски із музейної колекції.

Собор Святої Трійці Густинського монастиря (Прилуччина).

Оригінал-макет підготовлено

у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського.

Дизайн і комп'ютерна верстка Наталії Васильєвої

Відп. редактор Олександр Супруненко

Фото Сергія Харченка

Англійський текст Наталії Кондрагєнко

Здано в набір 09.08.2024. Підписано до друку 30.08.2024.

Формат 60 × 84/16. Папір офсетний, крейдяний. Друк офсетний.

Ум. друк арк. 1,0. Наклад 500 прим. (1 запуск – 50 прим.).

Зам. № 05/2024.

Виготівник: ТОВ «Майдан»

61002, Харків, вул. Чернишевська, 59

Тел.: (057) 700-37-30

E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

